

Складана залежныя сказы: будова, значэнне, ужыванне

§ 15. Паняцце пра складана залежны сказ

100. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак, які перадаваў бы тэму тэксту.

Вясной і ў першай палове лета, ідучы па гарадскіх вуліцах, можна пачуць кароценькую звонкую песеньку, якую не заглушае нават грукат буйнога горада. Калі ўважліва агледзішся па баках, то заўважыш і самога спевака. Гэта рудахвостка-чарнушка.

Выглядае гэта невялічкая птушачка вельмі імпазантна: усё цела самца попельна-шэрае, галава, горла і грудка чорныя, ніз цела і хвост рудыя. Самка афарбавана больш сціпла: яна ўся буравата-шэрая, з рудым хвостом.

Для жыцця гэтай птушачцы патрабуецца дрэва, на якім самец мог бы выконваць сваю песеньку, і ніша на каменным будынку для пабудовы гнязда.

Песенька, якую старанна выконвае чарнушка, складаецца з дзвюх частак. Першая частка — ціхія траскучыя гукі, быццам нехта сыпануў на стол жменю гароху. Яе можна пачуць, калі знаходзішся побач са спеваком. Другая частка — кароткая звонкая трэлька. Яна даносіцца да слухачоў, якія знаходзяцца далёка ўнізе. Чуваць гэту частку песні за сто метраў ад высачэзнага крана, на самым версе якога ўладкаваўся спявак (*Паводле В. Зуёнка*).

Карыстаючыся прыведзенай у тэксце інфармацыяй, растлумачце, чаму птушка атрымала такую назву. Ці адпавядае малюнку прыведзенае ў тэксце яе апісанне?

Выпішыце з тэксту складана залежныя сказы. Вызначце ў іх галоўную і даданую часткі.

Чым адрозніваецца складаны сказ ад простага?

Назавіце сродкі сувязі частак складанага сказа.

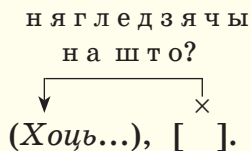
Складана залежны сказ — гэта сказ, у якім адна з граматычных частак падпарадкоўваецца другой і звязваецца з ёй пры дапамозе падпарадкавальнага злучніка ці злучальнага слова.

У складзе складана залежнага сказа вылучаюць **галоўную** (сінтаксічна незалежную) і **даданую** (залежную) часткі. Даданая частка можа паясняць у галоўнай слова, словазлучэнне або адносіцца да ўсёй галоўнай часткі.

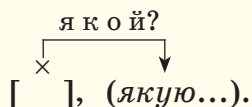
Даданая частка можа стаяць перад, пасля або ў сярэдзіне галоўнай часткі.

Напрыклад:

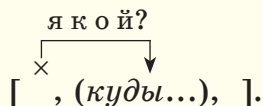
1. ¹Хоць адразу стала ціха, ²Дубадзел не спяшаўся гаварыць (І. Мележ). — Даданая частка *хоць адразу стала ціха* стаіць перад галоўнай часткай і паясняе ўсю галоўную частку.

2. ¹Стадыён здаваўся Сямёну Міхайлавічу велізарнай чашай, ²якую да краёў запаўнялі стракатыя ручайкі балельшыкаў (А. Камароўскі). — Даданая частка *якую да краёў запаўнялі стракатыя ручайкі балельшыкаў* стаіць пасля галоўнай часткі і паясняе ў ёй слова *чашай*.

3. ¹У ваколіцах вёскі Селішча, ²куды прыехаў Рыгорка на зімовыя канікулы да дзеда Хведара, ¹вельмі многа такіх зручных для лыжнікаў узгоркаў (Т. Хадкевіч). — Даданая частка *куды прыехаў Рыгорка на зімовыя канікулы да дзеда Хведара* стаіць у сярэдзіне галоўнай часткі і паясняе спалучэнне слоў *вёскі Селішча*.

101. Спішыце складаназалежныя сказы. Пастаўце пытанне ад галоўнай часткі да даданай. Пабудуйце схемы сказаў.

У з о р. ¹⁾Раману *неабходна было затрымацца яшчэ на некалькі дзён*,
²⁾каб падтрымаць сястру і брата.

з я кой мэ та й?

$\begin{array}{c} \times \\ \swarrow \quad \searrow \\ [\quad], \text{ (каб...)} \end{array}$

1. Работа яму падабалася, бо давала шмат вольнага часу (*М. Касцюкевіч*). 2. Раптам каля грэблі плюхнуліся ў ваду дзве-тры невялікія жывёліны, падобныя да выдры, якую хлопцы бачылі раней (*Я. Майр*). 3. Маладыя людзі, захопленыя ўсім гэтым відовішчам, не заўважылі, як неўзабаве апынуліся на сярэдзіне вадаёма (*Д. Пятровіч*). 4. Коннікі спыніліся, каб не спалохаць звера, і сталі чакаць (*У. Караткевіч*). 5. І без лішніх разваг ухапіў Мішка аберуч вулей і кінуўся з ім наўцёкі, туды, дзе стаяў яго трэці^М батальён (*М. Лынькоў*). 6. На свята, калі збіраліся госці, гаспадыня даставала з куфра абрус (*М. Маляўка*).

102. Складзіце складаназалежныя сказы па прапанаваных схемах. Запішыце.

1. $\begin{array}{c} \times \\ \swarrow \quad \searrow \\ [\quad], \text{ (таму што...)} \end{array}$

3. $\begin{array}{c} \times \\ \swarrow \quad \searrow \\ [\quad], \text{ (якая...), } [\quad]. \end{array}$

2. $\begin{array}{c} \searrow \quad \swarrow \\ [\quad], \text{ (Калі...), } [\quad]. \end{array}$

4. $\begin{array}{c} \times \\ \swarrow \quad \searrow \\ [\quad], \text{ (дзе...)} \end{array}$

5. $\begin{array}{c} \searrow \quad \swarrow \\ [\quad], \text{ (Хоць...), } [\quad]. \end{array}$

103. Письмово перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Костёр разгорелся! Генка подпрыгнул от радости и повесил над кострищем котелок, наполненный родниковой водой. Сегодня он был дежурным поваром, а ребята отправились в ближайшую деревню на закупку продуктов. Правда, Нина и Рита, которые героически поднялись чуть свет, успели начистить картошки. Генке оставалось только её измельчить и забросить в кипяток. А приготовить ему предстояло грибной суп. Грибы собирали вчера всем лагерем. Вот они, очищенные и промытые, дожидаются в походной алюминиевой

миске. Генка всыпал в котёл пару горстей перловки и стал крошить лисички с маслятами. Когда заправил ими суп, принялся нарезать колечками лук. Луковицы от золотой кожуры очищать не стал, надеясь, что это в какой-то мере предохранит его от слёз.

Ветерок тоже поучаствовал в приготовлении блюда, когда шевельнул ветки сосен и закинул в котёл щепотку пахучих сосновых игл (По С. Кряжевой).

Словник

кострище — *вогнішча*
 ребята — тут: *хлопцы і дзяўчаты*
 чуть свет — *на досвітку, на золку*
 измельчить — *скрышыць*
 предстояло — *трэба было*
 горсть — *жменя*
 кожура — *лупіна*
 предохранить — *засцерагчы*
 щепотка — *дробка*

У гэсцце перакладу знайдзіце складаназалежныя сказы, падкрэсліце ў іх граматычныя асновы.

104. Утварыце з простых сказаў складаназалежныя. Запішыце. Пабудуйце схемы складаназалежных сказаў.

У з о р. *Ад гарачыні ажно плавілася наветра. Верабейкі схаваліся ў свой домік і не вылазілі з яго.* — ¹*Верабейкі схаваліся ў свой домік і не вылазілі з яго,* ²*бо ад гарачыні ажно плавілася наветра.*

п а я к о й п р ы ч ы н е ?

[×], (бо...).

1. На ўвесь свет праславіліся слуккія паясы. Іх ткалі з шаўковых, залатых і сярэбраных нітак (М. Маляўка). 2. Мама і бабуля завіхаліся на кухні. Праз гадзіну прыйдуць школьныя сябры Данілы, аднакласнікі (Г. Васілеўская). 3. Сяргейка першы кінуў пошукі. У яго ўжо не было ні сілы, ні жадання (М. Корзун). 4. На беразе раслі высокія магутныя дубы. Лісце^Ф на іх яшчэ не пажаўцела, трымалася (Я. Галубовіч). 5. Дзяўчынка паглядзела ўверх. Па сінім небе плылі шэрыя аблогі (М. Бусько).

105. Спішыце складаназалежныя сказы, устаўляючы прапушчаныя сродкі сувязі частак. Пастаўце пытанне ад галоўнай часткі да даданай.

У з о р. *Жабы вясною выдаюць такія канцэртны (я к і я?), што сталічнаму аркестру і не сніліся (У. Ліпскі).*

1. Міколка хацеў прагнаць коціка, але ўспомніў, ... сам шмат разоў не даваў Мурзіку паспаць (*Т. Крэнь*). 2. Мне захацелася, ... мяне зразумеў хоць адзін чалавек (*А. Крэйдзіч*). 3. У гасцініцу мы вярталіся, ... было ўжо зусім светла (*Н. Гальпяровіч*). 4. Фартух — паясная адзежа, ... надзявалі спераду на спадніцу (*М. Маляўка*). 5. Праз нейкі час выбраўся на ўзлесак, ... сярод жаўталістых бяроз стаяла невялічкая альтанка (*Я. Галубовіч*). 6. Можна ўявіць, ... балелі жаночыя рукі летам на жніве^м (*М. Маляўка*).

Які знак прыпынку ставіцца паміж галоўнай і даданай часткамі складаназалежнага сказа?

У складаназалежным сказе паміж галоўнай і даданай часткамі с т а в і ц ц а **коска**. Напрыклад: *Сон мяне зморвае толькі на світанні, калі пачынаюць ужо добра шарэць вокны (А. Васілевіч).*

Калі даданая частка стаіць у сярэдзіне галоўнай, яна в ы д з я л я е ц ц а **коскамі з двух бакоў**. Напрыклад: *Арцёмка пакажаў на страказу, што шкляннымі крыльцамі заблыталася ў павуціне, і кінуйся яе вызваляць (М. Бусько).*

106. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пазначце лічбамі граматычныя часткі складаназалежных сказаў.

1. Закружыўся паміж дрэў рой таго лісця якое восень ужо спаліла сваім дыханнем (*І. Шамякін*). 2. Між тым над полем і ляском што ўжо зачарнеўся наперадзе патроху пачало світаць (*В. Быкаў*). 3. Калі алешнік расступіўся вачам адкрылася шырокая і гразкая ўпадзіна залітая вадой (*В. Гардзей*). 4. У свой вольны час Якім Каваль імчаў у родную вёску каб душой зліцца з прыродай з краскамі ў полі з птушыным шчабятаннем^{сл} (*С. Давідовіч*). 5. Хатка дзе я адпачываю летам самая крайняя ў вёсцы (*А. Бадак*). 6. Ён яшчэ цэлую гадзіну чакаў на станцыі пакуль прыйшоў поезд (*Я. Колас*).

107. Прачытайце тэкст. Растлумачце, як адрозніць падпарадкавальны злучнік ад злучальнага слова. У якасці прыкладаў выкарыстайце сказы з папярэдняга практыкавання або прывядзіце ўласныя прыклады.

Сродкамі сінтаксічнай сувязі частак складаназалежнага сказа з'яўляюцца падпарадкавальныя злучнікі і злучальныя словы. У ролі злучальных слоў выступаюць адносныя займеннікі (*які, чый, хто, што і інш.*) і прыслоўі (*дзе, адкуль, калі, як і інш.*).

Для таго каб адрозніць падпарадкавальны злучнік ад злучальнага слова, трэба кіравацца наступным:

- злучнік не з'яўляецца членам сказа, а злучальнае слова з'яўляецца. Напрыклад: 1. *Павел паабяцаў сыну, **што** яны абавязкова прыйдуць да мяне ў наступныя выхадныя, на Новы год* (К. Хада-севіч-Лісавая). Злучнік **што** не з'яўляецца членам сказа. 2. *Толькі мох, **што** ўсю восень цвіў зялёнымі купінамі на старых хатах і гумнах, цяпер зрабіўся жаўтлявы* (В. Адамчык). Злучальнае слова **што** (адносны займеннік) з'яўляецца дзейнікам;

- злучальнае слова ў даданай частцы можна замяніць словам з галоўнай часткі. Напрыклад: *Сустрэліся зноў у горадзе, у медыцынскім тэхнікуме, **дзе** Люба вучылася на адным курсе з Сашай* (І. Шамякін). Злучальнае слова **дзе** (прыслоўе) можна замяніць назоўнікам (*у*) *тэхнікуме*;

- злучальныя словы могуць размяшчацца не толькі ў пачатку даданай часткі, але і ў сярэдзіне яе. Напрыклад: *Высокія дрэвы ў глыбіні яра, вершаліны якіх амаль дасягалі мастка, былі напалову ў вадзе* (У. Федасеенка);

- злучальнае слова можа ўжывацца з прыназоўнікам. Напрыклад: *Я прыгледзелася і ўбачыла сцежку, на якой мы ішлі ўчора праз дзюны* (М. Прохар).

108. Прачытайце тэкст. З якой мэтай ён напісаны?

Прыкладна пяць тысяч гадоў таму **чалавек** пачаў прыручаць дзікіх катой. Першымі **ацанілі** ўсе вартасці гэтай жывёлы старажытныя егіпцяне. І жылося катом у Егіпце тады вельмі добра. З імі абыходзіліся так, быццам толькі ад іх залежала шчасце ў кожным доме. Калі ўспыхваў пажар, катой з дому выносілі раней за ўласных дзяцей.

Менавіта кошка ўвасабляе **егіпецкую** багіню радасці і весялосці Бастэт, якая мела выгляд жанчыны з галавой гэтай жывёліны. Радзімай Бастэт лічыцца горад Бубасціс. Калі прыкладна ў дзевяцьсот пяцідзясятым годзе да нашай эры там пабываў грэчаскі гісторык Герадот, то ён убачыў цудоўны храм даўжынёй трыста метраў. Пасярод самай вялікай і прыгожай залы стаяла **метровая** статуя багіні. А вакол па ўсім храме бегалі тысячы катоў, якіх даглядаў спецыяльна прызначаны для гэтага жрэц. І таго, хто б паквапіўся* на жыццё хоць аднаго ката, самога магла чакаць смерць. Таму ж, хто спрабаваў **вывезці** ката з Егіпта ў іншыя краіны, пагражаў вельмі вялікі штраф (*Паводле А. Бадака*).

Выпішыце з тэксту складаназалежныя сказы. Пазначце падпарадкавальныя злучнікі (*зл.*) і злучальныя словы (*зл. сл.*). Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку.

- Назавіце арфаграмы ў выдзеленых словах.

109. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Знакі прыпынку паміж часткамі ў складаназалежных сказах»: размяркуйце складаназалежныя сказы па групам у залежнасці ад пастаноўкі знакаў прыпынку.

110. Спішыце сказы, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары і расстаўляючы знакі прыпынку. Падкрэсліце злучальныя словы як члены сказа.

1. Андрэй рас..казаў што скончыў музычнае вучылішча але па спецы..льнасці не працаваў (*М. Кукуць*). 2. Лабановіч зрушыў з месца і па..шоў у той бок куды пал..цеў і зараз жа знік магутны поезд (*Я. Колас*). 3. Я пав..рнуў галаву і ўбачыў высокую стройную дз..ўчыну з доўгімі светлымі в..ласамі якія вольна рас..ыпаліся саламяным^м д..жджом па яе пл..чах (*М. Прохар*). 4. Каб сабраць адзін кілаграм н..ктару пч..ле даводзіцца абл..цець да пяцідз..сяці тыс..ч кветак! (*А. Бадак*). 5. Аляўціна мыла ..акно паглядвала на ..уліцу дзе туды-сюды насіліся прыгожыя легкавушкі (*З. Дудзюк*). 6. Душа заўсёды прэгне кнігі бо без яе яна абдзелен..ая (*Я. Сіпакоў*).

- Да слоў *светлы, прыгожы* падбярыце аднакаранёвыя словы, якія адносяцца да розных часцін мовы.

§ 16. Складана залежныя сказы з даданай азначальнай часткай (сродкі сувязі, знакі прыпынку)

111. Вусна адкажыце на пытанні.

Які член сказа называецца азначэннем?

На якія пытанні адказвае азначэнне?

Якімі часцінамі мовы звычайна выражаюцца азначэнні? Прыкладзіце прыклады.

Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах:

Паўлік выскачыў з хаты з акрайчыкам цёплага яшчэ хлеба, шчодро пасыпанага буйной соллю (В. Кадзетава).

Паўлік выскачыў з хаты з акрайчыкам цёплага яшчэ хлеба, які быў шчодро пасыпаны буйной соллю.

Даданыя азначальныя часткі характарызуюць прадмет ці раскрываюць прымету прадмета, пра які паведамляецца ў галоўнай частцы.

Даданыя азначальныя часткі адказваюць на пытанні *які?* *якая?* *якое?* *якія?* і звязваюцца з галоўнай часткай пры дапамозе падпарадкавальных злучнікаў *што, каб, як, нібы, быццам* і злучальных слоў *які, каторы, чый, што, дзе, куды, адкуль, калі*.

Даданая азначальная частка можа знаходзіцца пасля галоўнай часткі або ў сярэдзіне яе.

Напрыклад:

- 1) *Жыта наблізілася да той самай-самой маладой пары,*
- 2) *калі яно ўжо не трава, але яшчэ і не хлеб* (В. Казько).

якоў?
[^x], (калі...).

- 2) 1) *На жаль, тэрмін,* 2) *на працягу якога шпакі радуюць нас сваімі спевамі,* 1) *даволі кароткі* (В. Зуёнак).

які?
[^x , (на працягу якога...),].

112. Прачытайце складаназалежныя сказы. Назавіце ў іх галоўную і даданую часткі. Укажыце ў галоўнай частцы слова (спалучэнне слоў), якое паясняе даданая частка. Пастаўце пытанне ад галоўнай часткі да даданай. Вызначце сродкі сінтаксічнай сувязі частак.

1. Нябачная сцежка, якой яны ішлі, прывяла да высокай зламанай бярозы над самым адхомам (*У. Караткевіч*). 2. Яна вырашыла пайсці па тых ціхіх вуліцах, дзе яны некалі часта гулялі з Раманам (*У. Федасеенка*). 3. Рэчка Лясная густа аплецена лазняком, адкуль толькі ў засушлівае лета адыходзіць вада (*У. Сімуха*). 4. Быў якраз той час, калі жанчыны могуць пастаяць ля студні, пагаварыць (*У. Саламаха*). 5. Ад рашучасці, якая з'явілася раніцай, да вечара не засталася і следу (*Т. Пяшко*). 6. І, нягледзячы на чэрвень, у сівізне лісця вербаў, што тужліва выцягнуліся^с ўздоўж вясковай вуліцы, праглядала жаўцізна (*Н. Касцючэнка*).

113. Перабудуйце простыя сказы з адасобленымі азначэннямі ў складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі. Запішыце, пабудуйце схемы сказаў.

1. Я адклала ўбок ліст, спісаны прыгожым настаўніцкім почырмам (*Т. Бунта*). 2. Элегантную даўгахвостую сароку, апранутую ў чорна-белы фрак, не зблытаеш ні з кім іншым (*В. Зуёнак*). 3. Згасалі апошнія вокны, расквечаныя фіранкамі* ўсіх фасонаў (*М. Касцюкевіч*). 4. Над вадой, нагрэтай пасля дзённай спякоты, ледзь бачнай смугой клубілася пара, адбіраючы цяпло (*М. Кукуць*). 5. На ўскрайку нерухома стаялі старыя бярозы, злёгка прыпудраныя серабрыстай шэранню (*Я. Курто*). 6. І рака, заціснутая лёдам, не вытрымала, трэснула, уздыбіўшы грувасткія крыгі (*А. Камароўскі*).

114. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак, які перадаваў бы тэму тэксту.

Толькі што пра..шоў кароткі дождж. Я пераचाкаў яго стоячы пад клёнам што рос на беразе Свіслачы.

Над кўпалам цырка выбліснула со..нца. Яно запаліла агнём лужыну якая была ад мяне метраў за дзес..ць. Да яе (*не*)зв..ртаючы на мяне н..якай увагі валюхалася дзікая качка з трым.. качанятамі. Яны за..шлі ў лужыну і выц..гнуўшы шыі пачалі прагна піць д..жджавую в..ду.

Калі ўсе напіліся качка пав..ла малых назад. На беразе яна спынілася прапусціла качанят да (цёмна)з..лёнай в..ды Свіслачы і паплыла за імі...

Я стаяў і гл..дзеў (у)след (Паводле А. Шлега).

Падбярэце сінонімы да слова *валюхалася*. У якіх стылях маўлення дапускаецца яго ўжыванне?

Дайце імя герою апавядання і запішыце тэкст ад трэцяй асобы. Устаўце, дзе трэба, прапушчаныя літары, раскрыйце дужкі, пастаўце знакі прыпынку.

Пазначце лічбамі складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі, пабудуйце іх схемы.

115. Прачытайце тэкст. Вызначце від сувязі сказаў у тэксце.

Дзед Міхась звычайна рабіў прыпынак ля крынічкі, што паціху бруіла сярод зялёных густалістых алешын. Падышоўшы да крынічкі, дзядуля развязаў торбачку, у якой ляжаў няхітры полудзень, раскладваў яго на чыстым кужалі. Пасля даставаў з-пад алешын гліняны гладыш, нападўняў яго крынічнай вадой і з асалодай піў. Напіўшыся, дзед задаволена прыгладжваў сіваю бараду, на валасках якой зіхацелі празрыстыя пацеркі-кроплі, і перадаваў гладыш Міколку.

— Пі, хлопча, ды ведай, што смачнейшай за гэту вадзіцу не знойдзеш ва ўсім белым свеце.

І Міколка піў сцюдзёную ваду, піў усмак, аж пакуль не заходзіліся ад холаду зубы (Паводле Я. Бяганскай).

Выпішыце з тэксту складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі. Пабудуйце іх схемы.

Чаму збан без ручкі ў беларускай мове называецца *гладыш*?

§ 17. Складаназалежныя сказы з даданай дапаўняльнай часткай (сродкі сувязі, знакі прыпынку)

116. Вусна адкажыце на пытанні.

Які член сказа называецца дапаўненнем?

На якія пытанні адказвае дапаўненне?

Ад якога члена сказа звычайна залежыць дапаўненне?

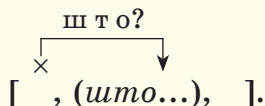
Якімі часцінамі мовы звычайна выражаюцца дапаўненні? Прыкладзіце прыклады.

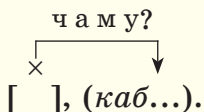
Даданыя дапаўняльныя часткі адказваюць на пытанні ўскосных склонаў.

З галоўнай часткай даданыя дапаўняльныя часткі звязваюцца пры дапамозе падпарадкавальных злучнікаў *што, каб, як, нібы, быццам, ці* і злучальных слоў *што, хто, які, чый, колькі, дзе, куды, адкуль, калі, як*.

Даданая дапаўняльная частка звычайна дапаўняе дзеясловы-выказнік галоўнай часткі. Напрыклад: ¹*Тоня зразумела*, ²*што гутарка скончылася*, ¹*і незадаволена ўздыхнула* (К. Хадасевіч-Лісавая).

Даданая дапаўняльная частка можа таксама раскрываць змест дапаўнення галоўнай часткі, выражанага займеннікам. Напрыклад: ¹*Усё нібы ў тую раніцу спрыяла таму*, ²*каб мы сустрэліся з табою* (М. Стральцоў).

117. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. У галоўнай частцы падкрэсліце як член сказа слова, якое паясняе даданая частка. Пастаўце пытанне ад галоўнай часткі да даданай. Дакажыце, што гэта складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі часткамі.

1. Серж бачыў што Насця на вялікім перапынку^{сл} нешта паклала ў парту (К. Чорны). 2. Я хацеў каб Стася звярнула ўвагу на наш смех на мяне (І. Навуменка). 3. Ядвіся слухае як шумяць за акном дрэвы (М. Лынькоў). 4. Ніна хадзіла па хаце з кутка ў кут не ведала куды прыкласці рукі (У. Саламаха). 5. Папярэдзіўшы гаспадароў кватэры што едзе да бацькоў аж да восені Максім сабраў рэчы і паехаў у вёску (В. Шніп). 6. Хто ведае колькі выдатных твораў не дайшло да нас?! (А. Клышка).

Знайдзіце фразеалагізм, які мае значэнне 'заныцца чым-небудзь, пачаць рабіць што-небудзь'.

118. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго падзел на абзацы.

Нёман-мастак

Мне вядомыя карціны, намалюваныя не рукой чалавека. Малюе іх рака майго дзяцінства — Нёман. Немагчыма прадказаць, калі да яго прыйдзе^Ф натхненне. Але ў сярэдзіне лета варта прайсціся па пясчаным мелкаводдзі і праверыць, ці ўзяўся Нёман за пэндзаль.

Спыра на прыбярэжную паласу мастак старанна наносіць тонкі слой рачнога ілу, які паступова цвярдзее, высыхае на сонцы. Але пакуль што складана сказаць, ці будзе рака працягваць сваю працу над карцінай.

Праз некалькі дзён уся прыбярэжная паласа пакрылася сакавітай зелянінай. Па лугавіне падняліся жоўтыя кветачкі дзьмухаўцоў. Цяпер можна з упэўненасцю сцвярджаць, што раку наведла натхненне.

Калі ж вам хочацца ўбачыць карціну ва ўсёй красе, тады дайце мастаку пабыць сам-насам з сабою тыдні два-тры. Затым завітайце сюды ў самае ранне, як толькі расеецца туман. Майстар ужо заканчвае карціну, аздабляе траўку іскрыстымі расінкамі-пацеркамі.

Калі вы надумаецеся запрасіць сяброў палюбавацца гэтым хараством, у вас можа нічога не атрымацца. Вада адыдзе ад берага ці, наадварот, залье ўсю мясціну, схваўшы карціну. Але не варта траціць надзеі, што наступным летам мастак Нёман, натхнёны сонцам і вадою, возьмецца за стварэнне новай непаўторнай карціны (*Паводле М. Бусько*).

Выпішыце з тэксту складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі і азначальнымі часткамі. Пабудуйце іх схемы.

Якія карціны, створаныя прыродай, вам даводзілася назіраць? Вусна апішыце адну з іх.

119. Перабудуйце сказы з простаю мовай у складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі часткамі, запішыце.

У з о р. *«Дай мне тут навеславаць», — папрасіў унук. — Унук папрасіў, каб яму далі тут навеславаць.*

Звярніце ўвагу!

Пры замене сказа з простаю мовай складаназалежным сказам асабовыя займеннікі і дзеясловы 1-й і 2-й асобы трэба перадаваць ад імя аўтара; зваротак або становіцца членам сказа ў галоўнай частцы, або апускаецца.

1. Неўзабаве каля мяне спыніўся хлопчык гадоў васьмі і спытаў: «Што вы робіце?» (*Р. Ігнаценка*). 2. «Захварэла я, сыноч», — сказала мама (*К. Хадасевіч-Лісавая*). 3. Пра чалавека з дрэннай памяццю кажуць: «Галава як рэшата» (*М. Маляўка*). 4. «Косцік мне не праба-чыць», — апусціўшы галаву, прашаптаў Дзімка (*Г. Скаржынская*). 5. «Хлопцы! — крыкнуў я. — Акружайце дом» (*У. Караткевіч*). 6. «Што вы хацелі, малады чалавек?» — спытала пажылая аптэкар-ка ў цёмных акулярах (*В. Гардзей*).

Якая частка складаназалежнага сказа — галоўная ці даданая — перадае словы аўтара?

Назавіце фразеалагізмы з кампанентам *рэшата*, якія маюць наступныя значэнні: а) 'рабіць што-небудзь безвынікова, заведама ўпустую'; б) 'штосьці незвычайнае, неверагоднае'.

120. Складзіце складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі часткамі па прапанаваных схемах. Запішыце.

ш т о?

x ↓

1. [дзеяслоў], (як...).

к а г о?

x ↓

3. [таго], (хто...).

к а м у?

x ↓

2. [таму, (у каго...),].

п р а ш т о?

x ↓

4. [дзеяслоў, (каб...),].

§ 18. Складаназалежныя сказы з даданай акалічнаснай часткай месца (сродкі сувязі, знакі прыпынку)

121. Вусна запоўніце прабелы ў лінгвістычным паведамленні.

Даданы член сказа, які абазначае характар дзеяння ці розныя абставіны, пры якіх адбываецца дзеянне, называецца У сказе акалічнасці звычайна адносяцца да Паводле значэння акалічнасці падзяляюцца на наступныя віды:

Акалічнасць месца адказвае на пытанні Звычайна акалічнасць месца выражаецца прыслоўем (напрыклад, ...) або спалучэннем назоўніка з прыназоўнікам (напрыклад, ...).